

in i bilden när en ny identitet skulle skapas under folkhemmets uppbyggnadsfas. I tidningen *Metallarbetaren* blev vallonen en metafor som kunde användas i uppfostringsarbetet av en yrkesskicklig och tekniskt kunnig, skötsam och förändringsbenägen solidarisk arbetare. Vallonen som myt och metafor gav arbetarklassen historiska rötter och därmed också rätten att ställa krav på en plats i det framtida rättvisa samhälle som nu skulle skapas, skriver Florén och Isacson.

I Upplands bruksbygder har nyckelharpan länge knutits till områdets valloner. Det har funnits en spridd uppfattning om vallonernas betydelse för instrumentet; att vallonerna förde med sig nyckelharpan från sina ursprungstrakter och introducerade instrumentet i norra Uppland och att nyckelharpan framförallt har spelats av vallonättlingar. Musikvetarna Gunnar Ternhag och Mathias Boström visar i den avslutande artikeln att båda dessa föreställningar tillhör mytbildningen kring vallonerna. Nyckelharpan spelades i Uppland långt innan vallonerna kom och samtidigt som dess popularitet kraftigt ökade i Sverige under folkmusikens 1970-tal visste man i Belgien inget om vare sig instrumentet eller dess påstådda anknytning till vallonernas nordliga förfäder. I sin kritiska studie diskuterar de sambandet mellan nyckelharpan och vallonättlingarna på två plan, ett historiskt och ett nutida. Artikeln innehåller en intressant analys av hur instrumentet och dess popularitet har spridits – den etnifiering som drabbat nyckelharpan.

I *Valloner – järnets människor* har forskare från båda länderna för första gången presenterat sina resultat i en gemensam svenskspråkig utgåva. Det har blivit en gediget kunskapsmättad och mycket intressant skrift som trots sitt breda anslag inte känns spretig utan väl sammanhållen av en effektiv och funktionell struktur. Boken är försedd med register och en samlad litteraturförteckning som samtidigt fungerar som en bibliografi över arbeten om den vallonska migrationen till Sverige.

Göran Hedlund, Lund

Tradition i trä. En resa genom Sverige. Ingela Broström (red.). Byggförlaget, Stockholm 2002. 320 s., ill. ISBN 91-7988-213-7. Lars Sjöberg, Ingalill Snitt: *Svenska trähus.* Prisma, Stockholm 2002. 220 s., ill. ISBN 91-518-3750-1.

För drygt tjugofem år sedan manifesterades det byggda kulturarvet i det s.k. byggnadsvårdsåret. Under samma

tid omorganiserades ansvaret för och arbetet med såväl fornlämningar som bebyggelse. Särskilda länsantikvarietjänster inrättades vid länsstyrelserna för att handha dessa frågor i samarbete med de regionala museerna och riksantikvarieämbetet.

Under det senaste kvartssekle har synen på den byggda miljöns kulturvärden vidgats från att tidigare främst varit fokuserad på enskilda byggnader, till att omfatta bebyggelsen och dess kontext, kulturmiljöer och fram till dagens kulturarvsbegrepp. Arbetet inom kulturmiljövården har under denna tid på ett mycket framgångsrikt sätt lett till en ökad kunskap och medvetenhet kring den byggda miljöns värden. Folkbildningsaspekten är i detta avseende minst lika viktig som en effektiv lagstiftning. Kunskap ger ökad förståelse och bebyggelsehistoria är ett fängslande område eftersom vi alla har relationer till byggnader långt tillbaka i minnet eller högst påtagligt i vardagen. I *Tradition i trä* och *Svenska trähus* presenteras både intresseväckande och mycket kunnigt den svenska träbyggnadstraditionen. Dessa publikationer kommer att inspirera och glädja en stor och vid läsekrets och det är mycket positivt. Samtidigt väcker det frågor kring dagens forskning och kunskapsuppbyggnad om landsbygdens bebyggelse.

Det finns ett brett spektrum av litteratur inom det bebyggelsehistoriska ämnesområdet, men forskningen har närmast gått kräftgång under de senaste decennierna. Arbetet inom den regionala kulturmiljövården förändrades däremot under 1970-talet med en stor satsning på övergripande inventeringar av såväl stads- som landsbygdsbebyggelse. Det fördjupade arbetet fram till dagens engagemang med att diskutera kulturarvets roll i samhället och ta fram en agenda för arbetet inom kulturarvsområdet har även forskningsmässigt inneburit en nyorientering. Målsättningen är att skapa en bredare dialog kring kulturarvsfrågor.

En väsentlig del i det antikvariska arbetet är att tolka och förklara det historiska förlopp som är direkt avläsbart i bebyggelsen och ta tillvara den historia som människor beskriver som värdefull för miljön. Det antikvariska ansvaret måste även omfatta den pedagogiska uppgiften att förmedla de historiska sammanhangen. De båda publikationerna *Tradition i trä* och *Svenska trähus* svarar helt upp till denna ambition. De förmedlar en kunskapsradition som leder oss in i det byggda kulturarvet.

Den kulturhistoriska bebyggelseforskningen, med landsbygdens bebyggelse i fokus, var ett omfattande forskningsfält under första hälften av 1900-talet. Lands-

bygdens bebyggelse stod i centrum när Nordiska museets och Skansens grundare Artur Hazelius på sina kulturhistoriska expeditioner runt om i landet sökte efter lämpliga byggnader att köpa in för att flytta till Skansen, som invigdes år 1891. Under hela förra hälften av 1900-talet pågick ett intensivt forskningsprojekt vid Nordiska museet, som innebar att dokumentera och lyfta fram den karakteristiska bebyggelsen i olika delar av landet. Resultatet publicerades i Sigurd Erixons *Svensk byggnadskultur* 1947. Det material som denna grundforskning avsatte från sent 1800-tal fram till senare delen av 1900-talet är tillsammans med läns museernas inventeringsmaterial en viktig utgångspunkt i dagens kulturarvskommunikation.

Tradition i trä är en innehållsrik och därtill njutbar återkoppling till 1900-talstraditionen. En hyllning till träbyggnad med inspirerande texter som ger läsaren fördjupade kunskaper kring bebyggelsens regionala särdrag. Den ger en tematisk översikt över hela landets träbyggnadstradition. Redaktörerna har vänt sig till antikvarier och forskare som har gedigen kunskap och god överblick över sitt område. Särskilt intressant blir framställningen genom det goda urvalet av miljöer och bebyggelseområden. Här presenteras bebyggelsekategorier som tidigare varit relativt anonyma tillsammans med mer välkända miljöer. Texterna ger en dynamik och ett samspel mellan forskningsresultat och praktiskt arbete med dokumentation och vård. De norrländska trähusen har medvetet fått stort utrymme, eftersom den största delen av vår bevarade äldre trähusbebyggelse finns i norra Sverige. Men även landets övriga träbebyggelse är väl representerad genom grosshandlarvillor i Stockholms skärgård, Bohusläns fiskelägesbebyggelse, skiftesverkshus i Visby, öländska radbyar och skånska korsvirkeshus.

Genom närgångna, sakliga, men ytterst levande beskrivningar av människor, hus och gårdar i byn Gallejaur i Arvidsjaurns socken i Norrbotten, där vi möter namngivna ägare och brukare från tidigt 1800-tal, tecknas historien av flera faser av norra Sveriges historia – från nybyggarepoken, vattenkraftsutbyggnaden och fram till det moderna skogsbruket. Genom intervjuer med äldre bybor flätas skildringen av liggtimmerkonstruktionens tekniska kvaliteter samman med uppgifter om timmermännen och deras arbete på ett sätt som inviger läsaren i en för de flesta okänd men fascinerande miljö. Gallejaur är bara ett exempel på bokens många fängslande beskrivningar av bebyggelsemiljöer.

Beskrivningen av de skånska korsvirkeshusen öppnar nya perspektiv på den sydsvenska byggnadstraditionen. Landskapets förutsättningar, där byggnadsmaterialet hämtades från byggplatsens närhet, gav landsbygdens förindustriella bebyggelse en stark regional prägel. På samma sätt som man finner korsvirkeshusbyggnader i angränsande landskap fanns det i Skåne byggnader uppförda i såväl skiftesverksteknik som timrade byggnader. Den minsta gemensamma nämnaren för de skånska gårdarna är snarare den slutna, fyråbågade gårdsformen än korsvirketekniken.

I ett annat exempel från Visby presenteras den mer okända gotländska trähusbebyggelsen. Visby är en av bebyggelsemiljöerna på UNESCO:s s.k. Världsarvslista och enligt den senaste bebyggelseinventeringen visar det sig finnas drygt femhundra bevarade trähus innanför stadsmuren, en fjärdedel av det totala byggnadsbeståndet som i övrigt mest utgörs av stenhus. Gotland ligger utanför barrskogsområdet och här har man istället för knuttimrade hus, byggt hus i s.k. skiftesverksteknik, som är ovanlig i stadsmiljöer, men vanligare i ekonomibyggnader i södra och sydöstra Götaland samt på Öland och Gotland inom lövskogsområdet. På Gotland kallas husen ”bulhus”, från det danska ordet ”bul” för trädstam eller grov plank. Många av trähusen har reveterats och fått putsade fasader, bl.a. för att efterlikna stenhusbebyggelsen. I de öländska radbyarna finns flera bevarade exempel på skiftesverkskonstruktioner, men då uteslutande i ladugårdar och andra ekonomibyggnader.

Trähusens skiftande tekniska konstruktioner presenteras i en rad exempel i boken. Den skånska korsvirketekniken, skiftesverkstekniken, stavbyggnadskonstruktionen med exempel bl.a. från Hedareds stavkyrka i Västergötland, som är landets enda bevarade stavkyrka, uppförd på 1500-talet, och slutligen knuttimringstekniken som har följt barrskogsområdets utbredning i Nord- och Östeuropa.

I boken *Svenska trähus* ges också smakprov på en rad olika trähuskategorier, men det är storbondegårdarna och herrgårdsbebyggelsen från 1700- och 1800-talen som utgör bokens mest fängslande områden. För många av dessa exempel är den gemensamma nämnaren tomma obebodda hus – ”De tysta husen” som de benämns i texten. Fascinerande beskrivningar i text och bild av hus som för många av oss vid en första anblick framstår som dödsdömda relikter från en svunnen tid. Men författaren Lars Sjöberg, museiman och pedagog, visar

såväl i handling som i sina texter hur de tysta husen kan pånyttfödas. Bokens bildmaterial besjälar såväl dess öde hus, med förhållandevis intakta rumsinteriörer, som hus med rumsinteriörer som kräver en mer genomgripande renoveringsinsats.

Trä har varit det vanligaste byggnadsmaterialet i det folkliga skandinaviska byggnadsskicket såväl på landsbygden som i städerna. För att förhindra skogsskövling och med tanke på den stora brandfaran i byar och städer utfärdades under 1700-talet statliga påbud för att minska träbyggandet. Dessa kampanjer gav emellertid inga mer genomgripande resultat. I boken beskrivs ett exempel från Landskrona, där staten under 1700-talet erbjöd intresserade byggherrar fritt byggnadsmaterial i form av sten och kalk och Carl Hårlemans ritningar om man lät uppföra stenbyggnader. Trots detta erbjudande byggdes inte mer än ett tiotal stenhus i Landskrona under 1700-talet. Träbyggnadstekniken var så fast förankrad att den var i det närmaste omöjlig att bryta, även om det fanns en ambition att efterlikna stenhusbebyggelsen. Slåta, panelklädda träfasader målades i ljusa oljefärger och de s.k. knutlådorna som täckte de utskjutande timmerskallarna i knuttimmerkonstruktionerna kläddes också in med träpanel och målades oljevita för att efterlikna stenhusens pilastrar och listverk. En av de mest imponerande herrgårdsbyggnaderna i trä är Strömserums herrgård i Småland, uppförd på 1760-talet i två stora våningsplan täckta av ett brutet, valmat tak med brant lutning. Strömserum är otvivelaktigt ett av den svenska timmermannakonstens mästerverk.

Forskningen kring landsbygdens bebyggelse är glädjande nog på stadig frammarsch såväl inom den etnologiska forskningen som inom angränsande discipliner. Konsthögskolans Arkitekturskola har i sin utbildning inom restaureringskonst nyligen presenterat ett avslutat forskningsprojekt om Hälsingegårdar. Studien visar hur de enskilda byggnaderna är den bästa kunskapskällan till traktens historia. Genom arkivstudier och intervjuer tecknas bilden av byggherrens möjligheter och ambitioner, om husets funktion och förändrade funktioner och om brukare och ägare. Kulturhistorisk byggnadsforskning innebär bl.a. att skala av årsring för årsring av nyttjande och anpassning av byggnaden och nå tillbaka till dess historiska kärna, som i sin tur är en bricka i ett större sammanhang.

Vid Avdelningen för Kulturvård vid Göteborgs universitet bedrivs projektet "Nya perspektiv på landsbygdens bebyggelse" och till Nordiska museet är knutet projektet "Den svenska landsbygdens bebyggelsehi-

storia". Vid riksantikvarieämbetet pågår arbetet med att presentera ett nationellt program för hur lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader bäst kan bibehållas. Även inom bygghantverksutbildningen pågår en fördjupad kunskapsuppbyggnad kring traditionellt byggnadshantverk.

Forskningens dilemma är inte sällan att sprida kunskapen utanför den akademiska världen. När det gäller bebyggelseforskningen finns det en given fördel i allas vår nyfikenhet kring vår egen bygd. Dessutom är bebyggelsen och landskapet förknippade med identitet på olika nivåer, en identitet som är en del av vårt kulturarv. *Tradition i trä* och *Svenska trähus* är båda inspirerande kunskapskällor till trähusbebyggelsen och till den rumsliga identiteten så som den manifesterar sig i olika livsmiljöer. Men böckernas värde hade ökat med möjligheten att fördjupa sig och gå vidare i bebyggelselitteraturen. *Tradition i trä* har en litteraturförteckning men den hade gärna fått vara fylligare. I *Svenska trähus* saknas helt litteraturreferenser.

Lena Palmqvist, Stockholm

Niklas Ingmarsson: *Inte som förr. Hembygd i rörelse*. Gidlunds förlag, Hedemora, i samarbete med Kulturen i Lund, 2002. 206 s. ISBN 91-7844-608-02.

Med syftet att dokumentera en by och söka processer bakom landsbygdens stukturumvandling kom Niklas Ingmarsson till Billinge i Skåne. Människor i olika åldrar och med skilda bakgrunder skulle berätta om sina erfarenheter av byns efterkrigstidshistoria. Uppdraget kom från Kulturen i Lund och är en del i de svenska museernas pågående dokumentation av samtiden.

Det börjar spännande. Hur skulle han komma igång? Första besöket var i januari 2000. Han var i Billinge för att titta och ta några foton, och reflekterar efteråt över varför han stannade till vid just Gamlegårds parkering. Han gick in på cafeet och köpte en bulle, observerade Frisks spettekaksbageri och Billinge krukmakeri, och konstaterade att "här fanns liv". Nästa steg blev att i Internet och med sökordet Billinge bli upplyst om ett stundande föredrag om byn baserat på en lokal studie-cirkel. Där blev han hänvisad till en av byns eldsjälur, folkskolläraren Georg Welin, varefter "snöbollen" började rulla och växa.

Ett fältarbete av det här slaget kan utföras på flera sätt